

"מכירת חיסול"

סיקור אירועים בהם נהרגו פלסטינים בידי כוחות
הביטחון הישראליים בתקשורת הישראלית

מרץ 2006

מחקר וכתיבה:

שירי אירם, מיכל הראל, עופר ולודבסקי, כרמי לקר, שמרי צמרת

הנהלת קשב:

נשיא: דויד גרוסמן

יו"ר: ד"ר דניאל דור

מנכ"ל: יזהר באר

חברי ההנהלה: ד"ר תמר אשורי, פרופ' גליה גולן, מנואלה דבירי, ד"ר צביה ולדן, יפתח יעקב, אבי כצמן, רם לוי, ד"ר עאדל
מנאע, ד"ר לאה מנדלזיס, ענת סרגוסטי, חגית עופרן, פרופ' פרנסס רדאי, עו"ד ד"ר יובל קרניאל, פרופ' דב
שנער

צוות קשב:

שירי אירם, נעם הופשטטר, מיכל הראל, עופר ולודבסקי, כרמי לקר, שמרי צמרת, ד"ר איתן שיפמן

פרויקט זה נעשה בסיוע של האיחוד האירופי.
הדברים המופיעים בדו"ח משקפים את דעת קשב בלבד ואין הם מייצגים בהכרח את עמדת האיחוד האירופי.

תוכן העניינים:

3	1. הקדמה.....
3	2. מהו "חיסול"?.....
4	3. מי מסוקר באופן בולט יותר – "המחוסלים" או פלסטינים שנהרגו בניסיונות אחרות?.....
5	4. מי דובר אמת? מפקד בכיר בחיל-הים או דייג פלסטיני?.....
8	5. "אי אפשר לדבר על סיכול ממוקד כשבפועל נהרגים ילדים חפים מפשע".....
8	א. העדר דיון ביקורתי ב"מדיניות החיסולים".....
10	ב. העדר דיון ביקורתי ביחסי הסיבה – תוצאה בין ה"חיסולים" לפיגועים.....
11	ג. שימוש לא ממוקד במושגים.....
12	6. סיכום.....

1 < הקדמה

המציאות האלימה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני גובה מחיר דמים כבד מאוד משני הצדדים. מאז תחילת האינתיפאדה השנייה בספטמבר 2000, נהרגו למעלה מ-3,300 פלסטינים על-ידי כוחות הביטחון של ישראל. באותה תקופה נהרגו למעלה מ-1,000 ישראלים בידי פלסטינים.¹

אופן סיקור מקרי ההרג משפיע על יכולתם של צרכני התקשורת בישראל להבין את מורכבות הסכסוך, לפענח את הקשריו המרובים ולשקלל גורמים המשפיעים על גובה הלהבות. לא ניתן להבין את הקונפליקט ואת מעגל האלימות הנוכחי ללא הכרת נתוני היסוד של המציאות בשני הצדדים. אזרחי ישראל חשופים לסיקור רחב ואינטנסיבי בכל הנוגע לאירועים בהם נהרגים ישראלים מידי פלסטינים; אחת השאלות המרכזיות שנבקש לבדוק כאן היא האם מקבלים צרכני התקשורת הישראלים את המידע הבסיסי על הריגתם של פלסטינים בידי כוחות הביטחון הישראליים.

במחקר המובא בדו"ח זה בדקנו את הסיקור התקשורתי של אירועים כאלה בחודש דצמבר 2005 בו נהרגו, על-פי כלי התקשורת המרכזיים בישראל, 22 פלסטינים. במסגרת המחקר נבדקו גיליונות שלושת העיתונים, "הארץ", "ידיעות אחרונות" ו"מעריב", ומהדורות החדשות המרכזיות של הערוצים 1, 2 ו-10. בתוכם נבדקו כל הידיעות שכללו סיקור אירוע בו נהרג פלסטיני בידי כוחות הביטחון הישראליים, וידיעות שעסקו בנושא באופן כללי (למשל - ידיעות שדנו במדיניות ה"חיסולים" או עסקו בתגובות הצדדים לאירועים) – סך הכל נבדקו 135 ידיעות.

2 < מהו "חיסול"?

בדו"ח זה הגדרנו דיווח על "חיסול" כאשר הוא תיאר סיטואציה בה התבצע הרג מכוון ומתוכנן מראש. הגדרה זו מתבססת על התפיסה הרווחת של ה"חיסולים". כמו כן, היא נרמזת על-ידי הניסוח האלטרנטיבי שטבע צה"ל לתיאור אירועים כאלה – "סיכול ממוקד". היינו, לשיטת כוחות הביטחון, פעולת ה"חיסול" באה לסכל אקט של לוחמה, כלומר – זוהי פעולה מכוונת ומתוכננת מראש.

מסמך שהוגש לבג"ץ בפברואר 2003 על ידי שי ניצן, המשנה לפרקליט המדינה, מבהיר כי "חיסולים" הם עניין מכוון ומתוכנן מראש: "המשפט הבינלאומי של דיני המלחמה, מאבחן בין שתי קטגוריות של אנשים: לוחמים ואזרחים. בעוד שלוחמים הם מטרת לגיטימיות לתקיפה, תקיפה **מכוונת** (ההדגשה שלנו) של אזרחים הנה אסורה לחלוטין".²

במאמר שכותרתו **דילמה טרגית** שפורסם ב"הארץ" ב-29 בפברואר 2004, מבהיר אסא כשר, ממחברי הקוד האתי של צה"ל, שהמושג "חיסולים" מתייחס לפעילות מונעת, המכוונת ל"אדם [ה]עסוק בהכנות מעשיות לביצוע פיגוע בישראל" – ולכן לא במהלך לחימה. מאמר נוסף של כשר שנכתב במשותף עם האלוף עמוס ידלין (ראש אמ"ן דהיום ומפקד המכללות של צה"ל בעת פרסום המאמר) מחזק את יסוד הכוונה שבפעולת ה"חיסול": "אדם הוא בגדר פצצה מתקתקת, לא רק כשהוא חגור חגורת נפץ ועושה את דרכו לאתר ישראלי, אלא גם בשלבים קודמים של התהליך המעשי – כשהאדם מספק לזולתו את אמצעי הפיגוע, כשהוא מארגן את סידורי ההצטיידות והנסיעה, כשהוא מתכנן את הפיגוע וכד".³

הגדרת המושג "חיסול" המובאת בתחילתו של חלק זה מבוססת, אם כן, על מקורות צבאיים ומשפטיים כאחד. העובדה כי למעט חריגים בודדים⁴ הגדרה זו תאמה גם את הסיקור התקשורתי עצמו, מחדדת את תוקפה.

פעולות ה"חיסול" נתפסות, אם כן, כאירועים שהתרחשו בניסיונות ברורות ביותר – פגיעה בפעיל פלסטיני אשר עוסק בהכנות או במהלך ביצוע של פעולה עוינת נגד ישראל. לעומת זאת, כאשר נהרג פלסטיני על ידי כוחות הביטחון הישראליים בניסיונות אחרות, האירוע עמום ומורכב יותר. לשם הנוחות, נכנה מקרי מוות כאלה אירועי "לא-חיסול". מחקר זה בדק את דפוסי הסיקור של כלל האירועים בהם נהרגו פלסטינים מאש כוחות הביטחון בכלי התקשורת הישראלית בתקופת הבדיקה. כמו-כן נבדקה השאלה האם אירועי "חיסול" מסוקרים באופן שונה מאירועי הרג שאינם "חיסול". מהם היקפי הסיקור? האם נבחנו הנסיבות שהובילו להרג פלסטינים? אילו שאלות נשאלות בהקשר אליהם ומפי מי מובאות התשובות להן? בעמודים הקרובים ננסה לענות על שאלות אלה.

1 הנתונים – לפי אתרי האינטרנט של "המרכז למורשת המודיעין", דובר צה"ל וארגון בצלם: http://www.intelligence.org.il/sp/heb_n/con_5y.htm; <http://www.btselem.org/Hebrew/Statistics/Casualties.asp>; <http://www1.idf.il/dover/site/mainpage.asp?sl=HE&id=22&docid=37572.HE> בתקופה שבין תום ביצוע ההתנתקות (24 באוגוסט 2005) ועד תחילת תקופת הבדיקה של דו"ח זה, ב-1 בדצמבר, נהרגו 60 פלסטינים על-ידי כוחות הביטחון הישראליים. בתקופה זו "מעריב" לא דיווח על 22 מהמקרים, "ידיעות אחרונות" לא דיווח על 14 מהמקרים ואילו "הארץ" דיווח על כל המקרים פרט לשניים.

2 http://www.bambili.com/bambili_news/katava_main.asp?news_id=3139&sivug_id=1

3 כתב העת "ביטחון לאומי", בהוצאת המכללה לביטחון לאומי, ספטמבר 2003

4 מהמחקר עולה כי לעיתים, בחרו כלי התקשורת לקרוא לאירוע מסוים "חיסול" בדיווחם על פעולה צבאית שהסתיימה במותו של פלסטיני – ללא כוונה ידועה מראש. במקרה אחר נמנע כלי תקשורת אחד מלהשתמש במונח "חיסול" או במינוח דומה אחר, אף על פי שהעובדות שהובאו בדיווח הצביעו על כך שמטרת הפעולה הצבאית שבמהלכה נהרגו הפלסטינים הייתה הריגתם. במהלך תקופת הבדיקה היו שלושה אירועים בהם התגלתה אי התאמה כזו, באחד מכלי התקשורת לפחות. בשניים מהמקרים הופיעה אי ההתאמה בכלי תקשורת אחד בלבד.

3 < מי חשוב יותר – "המחוסלים" או פלסטינים שנהרגו בנסיבות אחרות?

אחת השאלות המרכזיות שנבדקו במסגרת מחקר זה הייתה - האם השונות בהגדרת האירועים השפיעה על ההיקף ובולטות הסיקור שלהם בכלי התקשורת?

ממצאי המחקר עולה כי אירועי "חיסול" דווחו ב-80% מהמהדורות וגיליונות העיתונים שנבדקו, לעומת אירועי הרג אחרים שדווחו ב-46% מהמקרים בלבד.⁵ אם כן, אירועים שאינם מוגדרים "חיסול", דווחו בכלי התקשורת הישראליים בהיקף הקטן כמעט פי 2 מהיקף הדיווח על אירועי "חיסול".

כך, למשל, בדיווח "ידיעות אחרונות" ב-14 בדצמבר על פעולת צה"ל בשכם, כותרת הכתבה, שפורסמה בעמוד 3, הייתה: **הלוחמים יצאו לפעילות בשכם, המתנחלים פינצרו את הג'יפ**. במהלך כותרת אירוע זה בכלי תקשורת אחרים נמצא כי אותה פעילות מעצרים בשכם גרמה להפרות-סדר בעיר, במהלך נהרג פלסטיני מאש צה"ל ונפצעו רבים: "ב"הארץ", ב-14 בדצמבר נכתב בתוכני כתבה בעמוד 6: "בתקרית אחרת בעיר שכם נהרג חוסאם סקר, בן 22, במהלך עימותים קשים בין מפגינים פלשתיניים לכוח צה"ל שנכנס אתמול בבוקר לעיר כדי לבצע מעצרים". ובכתבה ששודרה בדקה ה-8 של מהדורת החדשות בערוץ 2, ב-13 בדצמבר, דיווח ניר דבורי: "[...] לדברי הפלסטינים הוא לא היה חמוש. אמבולנסים פינו יותר מ-20 פצועים פלסטינים". ב"ידיעות אחרונות" נחרו להשמיט מהדיווח עובדה זו, בעוד ערוץ 10 ו"מעריב" לא דיווחו על הפעולה כלל.

בארבעה מבין הדיווחים על אירועים שלא הוגדרו "חיסול", אוזכרה עובדת הריגתם של פלסטינים כלאחר יד. רק צרכני התקשורת הדקדקניים ביותר יכלו לאתר את עובדת מותו של אדם פלסטיני. כך, למשל, כותרת בפתח מהדורת החדשות של ערוץ 10 ב-3 בדצמבר הייתה **היתקלות ימית ברצועת עזה. בצה"ל חוששים מסיירות נפץ**. העובדה כי בהיתקלות הימית הזו נהרג פלסטיני צוינה בעומק הכתבה על-ידי עד ראייה פלסטיני שאמר בערבית כי "הים סגור מבחינתנו. ספינות ה"דבור" כל הזמן רודפות אחרינו ויורות לעברנו, ה"דבור" רדף אחריו והרג אותו בים". עובדת ההרג צוינה רק במילה אחת בכתוביות התרגום שהופיעו בכתבה. בדומה, אלון בן-דוד דיווח כבדרך אגב על מותו של פלסטיני במהדורת החדשות של ערוץ 10 ב-22 בדצמבר, אחרי כתבה שעסקה במיגון בסיסי צה"ל מפני ירי קסאמים:

ככל האזור שבו היו ההתנחלויות אלי-סיני דוגית, כל האזור שממנו יורים הפלסטינים לכיוון אשקלון, צה"ל כבר הודיע לפלסטינים שכל מי שיכנס לאזור הזה – יירה, צה"ל יורה לשם כל הזמן, גם נהרג אחד הפלסטינים במשך היום הזה.

ערוץ 1 דיווח על מותו של הפלסטיני באותו היום בסופה של כתבה באופן הבא:

וזו כבר התגובה של צה"ל (לקסאמים), עשרות פגזים ירו במהלך היום חיילי סוללת התותחים לעבר המרחבים שמהם שוגרו רקטות הקסאם. הפלסטינים דיווחו על הרגו אחד, אבל תושבי אשקלון והסביבה לא מתרשמים מהירי הזה, שמכוון, לטענתם, לשטחים פתוחים.

באותם מקרים בהם כלי התקשורת הביאו לידיעת הציבור את עובדת מותו של פלסטיני לא נמצאה שונות משמעותית בין אירועי "חיסול" לבין אירועי הרג אחרים, ורובם הופיע בכותרות.⁶

ובכן, היקף הסיקור של "חיסולים" גדול משמעותית מסיקור אירועי הרג אחרים. כדי לקבל את התמונה המלאה על הסיקור, יש לבדוק גם את תוכן הסיקור – איך מדווחים על מקרי המוות השונים? אילו שאלות שואלים כלי התקשורת? כיצד משפיעות הנסיבות על אופן הסיקור?

שני חיילי צה"ל נפצעו קל ממטען שהושלך לעברם בשכם
 מוחלל שפעל לחיילה בעיר השאיר את רובו נאלץ מידו ונפצעו...
 ארבעה חיילים נפצעו קל במהלך פעולת ביטחון בשכם. שניים מהם נפצעו כתוצאה מטען שהושלך לעברם. חיילים אחרים נפצעו כתוצאה מירי מקלעים. חיילים אחרים נפצעו כתוצאה מירי מקלעים. חיילים אחרים נפצעו כתוצאה מירי מקלעים.

ב-14.12.2005 פורסמה ב"הארץ" בעמוד 6 כתבה שדיווחה על פעולת צה"ל בשכם.

בעומק הטקסט הובא הדיווח בתקרית אחרת בעיר שכם נהרג חוסאם סקר, בן 22, במהלך עימותים קשים בין מפגינים פלשתיניים לכוח צה"ל שנכנס אתמול לברר קר לעיר כדי לבצע מעצרים.

גם "ידיעות אחרונות" דיווחו על פעולה זו באותו היום, בעמוד 3. בדיווח הושמטה לחלוטין עובדת הריגתו של חוסאם סקר.

הלוחמים יצאו לפעילות בשכם, המתנחלים פינצרו את הג'יפ

5 הנתון מתייחס למספר כלי התקשורת שדיווחו על האירועים מתוך כלל הדיווחים האפשריים. אחוז הדיווח היה עומד על 100% רק אם כל כלי התקשורת היו מדווחים על כל אירועי ההרג בכל המקרים.
 6 מתוך דיווחי כלי התקשורת על אירועי "חיסול", 75% פורסמו בכותרות ו-25% פורסמו בתוך הטקסטים בלבד, ומתוך הדיווחים על אירועי שלא הוגדרו כ"חיסול" 71% פורסמו בכותרות ו-29% פורסמו בתוך הטקסטים בלבד.

4 מי דובר אמת? מפקד בכיר בחיל-הים או דייג פלסטיני?

מקובל שעל עיתונאי לבדוק חמש שאלות בסיסיות בבואו לסקר אירוע: מה קרה באירוע? מתי הוא התרחש? מי המעורבים בו? היכן הוא התרחש? ומדוע הוא התרחש? ממצאי המחקר מעלים כי בכל הקשור לסיקור אירועים בהם נהרגו פלסטינים מאש כוחות הביטחון הישראליים, נוטים כלי התקשורת להביא את הגרסה הביטחונית הרשמית בלבד. ב-75% מהדיווחים התקשורתיים על אירועים בהם נהרגו פלסטינים (35 מתוך 48) המקור היחידי ממנו ניתן היה ללמוד על המתרחש בשטח היה מקור צבאי או בטחוני. כלי התקשורת קיבלו במקרים אלו באופן מוחלט את גרסת צה"ל והציגו אותה ללא סיוג. הם לא עימתו אותה עם מקורות פלסטינים או מקורות ישראליים אחרים ולא הביאו כל תחקיר עצמאי על מנת לבחון את אמיתותה.

מקרה הממחיש זאת הוא אופן סיקור "חיסול" של שני פלסטינים ב-31 בדצמבר. שלושה מתוך ארבעת כלי התקשורת שהזכירו את האירוע, תיארו אותו באופן דומה: ב-1 בינואר קבעה כותרת כתבה בעמוד 4 של גיליון "ידיעות אחרונות" ובעזה חוסלה חוליית קסאם, וב"מעריב", תחת הכותרת חשש: החמאס מתכנן מתקפת טרור וקסאמים, נכתב באותו היום בעמוד 5:

אתמול, לראשונה מאז תחילת מבצע שמיים כחולים ברצועת הביטחון שבצפון רצועת עזה יירט חיל-האוויר חוליית מחבלים שניסתה לשגר רקטות קסאם לעבר שטח מדינת ישראל. חברי החוליה ניסו להתמקם מדרום להריסות הישוב אלי סיני שפונה בהתנתקות אך לפני שהספיקו לשגר את הרקטה נורה לעברם טיל ופגע בהם.

נראה כי בדיווחים אלה קיבלו כלי התקשורת ללא סייג את הודעת דובר צה"ל בנוגע לאירוע: "במסגרת פעילות צה"ל במבצע "שמיים כחולים" למיגור ירי תלול המסלול לעבר שטח מדינת ישראל, זיהו כוחות צה"ל חוליית מחבלים העוסקת בהכנות לשיגור ירי תלול מסלול".⁷ אולם, רק בתוך כתבת "הארץ" שפורסמה יומיים לאחר האירוע, ב-2 בינואר 2006, הובאה גם גרסה אחרת באשר לזהות ההרוגים: "מקורות פלשתינים מסרו כי שני ההרוגים היו אזרחים – האחים חמזה ומעתוז חמדנה, בני 22 ו-26 לטענתם, שדויתיהם של בני המשפחה נמצאים בסמוך למקום שאליו נורה הטיל". טענה זו הופיעה בסמוך לטענת דובר צה"ל כי מדובר במחבלים.

3 מתוך 4 כלי התקשורת שדיווחו על אירוע ה"חיסול" של חמזה ומעתוז חמדנה קיבלו ללא סייג את גרסת דובר צה"ל:

רק ב"הארץ", 2.1.2006, בכתבה בעמוד 5, פורסמה בסמוך לגרסת צה"ל גרסה נוספת באשר לזהות ההרוגים:

▶ "ידיעות אחרונות", 1.1.2006, עמוד 4.

"מעריב", 1.1.2006, עמוד 5, כותרת הכתבה וטקסט מתוכה.

מקורות פלשתיניים מסרו כי שני ההרוגים היו אזרחים – האחים חמזה ומעתוז חמדנה, בני 22 ו-26. לטענתם, שדויתיהם של בני המשפחה נמצאים בסמוך למקום שאליו נורה הטיל.

אתמול, לראשונה מאז תחילת מבצע "שמיים כחור" לים" ברצועת הביטחון שבצפון רצועת עזה, יירט חיל האוויר חוליית מחבלים שניסתה לשגר רקטת קסאם לעבר שטח מדינת ישראל. חברי החוליה ניסו להתמקם מדרום להריסות הישוב אלי סיני שפונה בהתנתקות, אך לפני שהספיקו לשגר את הרקטה נורה לעברם טיל ופגע בהם.

אותה מגמה נמשכת גם כאשר נדרשים הכתבים לבדוק את השתלשלות האירועים שהובילו להרג. כך, בכתבה ששודרה בערוץ 1 ב-10 בדצמבר, תיאר אל"מ ר., מפקד בסיס אשדוד בחיל-הים, תקרית שבה נהרג פלסטיני מירי חיילי צה"ל:

השחיינים סחבו אחריהם אמצעים. אמצעי לחימה. הכוח נכנס על מנת לעצור את השחיינים. תוך כדי תהליך העצירה השחיינים סרבו לעצור ניסו להתחמק כאשר בשלב הזה נפתח אש על כוחותינו מהחוף. כוחותינו ירו בשחיינים על מנת לעצור את ההברחה.

שלושה מתוך ארבעת כלי התקשורת שסיקרו את האירוע הציגו גרסה דומה בנוגע לירי הפלסטיני שהוביל לירי של ספינת חיל-הים, ואילו ערוץ 2 הביא סיפור מעט שונה,⁸ מפי המגיש דני קושמרו:

שני פלסטינים נהרגו היום מול חופי עזה מאש חיל-הים בחשד שניסו להבריא אמצעי לחימה ממצריים. השניים שחו מן הצד המצרי כשהם גוררים חפץ לא מזוהה אל השטח הפלסטיני. הם לא נענו לקריאות לעצור של חיל-הים. אחרי הירי של החיילים הושבה לעברם אש מן החוף הפלסטיני (ההדגשה שלנו).

דוגמאות אלו ודוגמאות נוספות שהופיעו בחודש הבדיקה מלמדות שהמציאות אינה פשוטה וחד משמעית. אולם, כלי התקשורת נוטים לספר לנו סיפור פשוט: ארבעת כלי התקשורת לא הביאו כל תחקיר או בדיקה עצמאית בנוגע לשאלות העולות מן הדיווחים: מהי אותה חבילה שסחבו השחיינים? מי הם היו? מי פתח באש? ואולי אפילו – מה מקור הפער בין הגרסאות?

⁷ <http://www1.idf.il/DOVER/site/mainpage.asp?clr=1&sl=HE&id=7&docid=48827>
⁸ השונות אותה הדגשנו מתייחסת לנסיבות האירוע עצמו (מי פתח באש) ולא למספר ההרוגים בו. כל כלי התקשורת האחרים שדיווחו על האירוע, כמו גם מקורות נוספים (ביניהם דובר צה"ל וארגוני זכויות אדם ישראליים ופלסטינים), דיווחו על הרג אחד באירוע זה.

כתבה שהתפרסמה בערוץ 10 ב-13 בדצמבר מראה כי כלי התקשורת דווקא יכולים לבדוק פרטי אירועים ביטחוניים על כל צדדיהם, במיוחד כשמדובר באירועים המסכנים חיי אדם ישראלים. לאורך כל הכתבה, שכותרתה בפתיח המהדורה הייתה **פרסום ראשון: מסוק של חיל-האוויר תקף דייגים ישראלים בחוף הים**, ערך הכתב שי חזקני השוואה בין הסיטואציה המתוארת לבין פעולת "חיסול": "האירוע הזה נראה כאילו הוא לקוח מסרט פעולה או לפחות מפעולת חיסול בעזה [...] אבל לא מדובר ברצועת עזה, אלא ברצועת החוף שנמצאת בין פלמחים לאשדוד ובשני דייגים ישראלים שהגיעו לדוג דגים". בהמשך הכתבה שאל חזקני את הדייגים המותקפים: "מה התחושה? מרגישים פחד אמיתי? שאתה מטרה נעה [...]?" ואחד מהם השיב: "קודם כל פחד, מושפל. מה אני – ערבי בעזה?! מה זה הדבר הזה, אני פה על-יד הבית, 2 מטר מהבית, מסוק יורד אליי ככה?! מי זה הטייס הזה? החוצפן הזה שמסגל לעשות דבר כזה? אני לא מבין!"

בניגוד למאפיין את כלי התקשורת, במקרה הזה דווקא שאל חזקני את השאלות המתבקשות:

אנחנו נמצאים במה שכלל הנראה מכנה צה"ל שטח-אש, אבל כמו שראיתם לא היה קשה להגיע לכאן. אין גדרות וכמעט גם אין שלטים. כל אחד יכול להגיע לכאן בטעות ולהיקלע למתקפה שכזו. בחיל-האוויר אומרים שמדובר בשטח-אש מוכר, למרות שאינו מגודר.

חזקני גם ביקש תשובות מסא"ל נ', שהשיב לשאלותיו:

עצרנו לא רחוק מהם תוך שאנו מהבהבים בפנס ומסמנים להם להתרחק. וכתוצאה מהעניין הזה לקח להם קצת זמן עד שהם הבינו ועד שהם התקפלו ועד שהם התרחקו. רק אחרי שידאנו שהרכב הזה יוצא מתחומי המטווח, ברגע הזה רק ניתן אישור ירי והחל האימון.

חזקני סיים את הכתבה כשברקע מהדהדת סוגיה נוקבת: "הטייסים מודים שביקשו לסלק את הדייגים מהשטח כמה שיותר מהר. הם קראו לרכב סיור שיגיע להוציא אותם, אבל בשלב מסוים, כשהרכב לא הגיע, פשוט נמאס להם לחכות".

השוואה זו שערך הכתב עצמו בין האירוע המדובר לבין פעולת "חיסול" מראה כי אפשר גם אחרת: כאן הוקדש מקום נרחב לתיאור חששותיהם ורגשותיהם של האזרחים שהותקפו, נשאלות שאלות בכל הקשור לסיבות שהובילו לפתיחה באש ונערך תחקיר עיתונאי רציני. לעומת זאת, כאשר מדובר בחיי אדם פלסטינים לא מצאו כלי התקשורת לנכון להשקיע מאמץ מינימלי בביור שאלות דומות.

מתוך 48 דיווחים על הרוגים פלסטינים כתוצאה מאש כוחות הביטחון הישראליים, רק 8 פעמים הופיעה גרסה אלטרנטיבית לגרסת צה"ל; מתוכן, שבע התייחסו לאירועים שאינם "חיסול". במשך כל תקופת הבדיקה הופיעה גרסה לא-צה"לית **אחת בלבד** לאירוע "חיסול"⁹.

80% מהדיווחים החד-משמעיים על "חיסולים" הופיעו בכותרות. לעומת זאת, באירועים בהם נהרגו פלסטינים על ידי כוחות הביטחון הישראליים בנסיבות אחרות גרסת צה"ל הופיעה ברוב המקרים בתוך טקסט הכתבות בלבד. נתונים אלו מחזקים את ההשערה שהובאה בתחילת הדו"ח, לפיה מבנים כלי התקשורת "חיסולים" כאירועים פשוטים וחד-משמעיים יותר ממקרים בהם נהרגים פלסטינים על ידי כוחות הביטחון הישראליים בנסיבות אחרות.

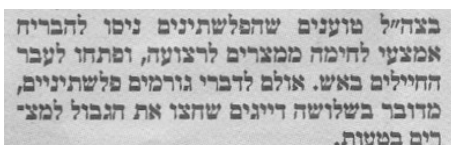
כאמור, במקרים בודדים בלבד הופיעה גרסה אלטרנטיבית לגרסת צה"ל. יתרה מזו, כמעט כל גרסאות אלה (6 מתוך 8) סוקרו באופן שולי ביחס לגרסת צה"ל:

כך, למשל, כותרת כתבה שהתפרסמה בעמוד 8 של גיליון "מעריב" ב-4 בדצמבר הייתה **חיל-הים הטביע סירה פלשתינית**. כותרת המשנה הציגה את גרסת צה"ל לאירוע: **אחד הפלשתינים שהיו על הסירה נהרג; בצה"ל טוענים שמדובר בניסיון הברחה של אמצעי לחימה ממצריים לעזה**, ואילו רק בתוך הכתבה ניתן למצוא טענה נוספת באשר לזהות ההרוג ונסיבות האירוע: "בצה"ל טוענים שהפלשתינים ניסו להבריח אמצעי לחימה ממצריים לרצועה, ופתחו לעבר החיילים באש. אולם לדברי גורמים פלשתיניים, מדובר בשלושה דייגים שחצו את הגבול למצריים בטעות".

"מעריב", 4.12.2005, כותרות כתבה בעמוד 8.

כותרת המשנה הציגה את גרסת צה"ל בלבד.

רק בטקסט הכתבה ניתן למצוא גרסה נוספת באשר לזהות ההרוג ונסיבות האירוע.

9 יש לציין כי דיווח אחד התבסס כולו על מקורות פלסטיניים: "הארץ", 12 בדצמבר 2005, עמוד 5.

דוגמה נוספת הופיעה ב-10 בדצמבר, בכתבה של שי חזקני במהדורת החדשות של ערוץ 10:

בצה"ל אומרים שהצליחו לסכל גם ניסיון להברחת אמצעי לחימה דרך הים, ספינת שלדג של חיל-הים ירתה הבוקר לעבר שני פלסטינים ששחו באזור האסור לשחייה שליד הגבול הימי עם מצריים. אחד השחינים נהרג השני נעדר. בצה"ל מספרים כי השניים גררו אחריהם חבילה גדולה וחשודה.

מיד בהמשך הופיע אלוף משנה יורם לקס, מפקד זירת אשדוד בחיל-הים, אשר התבטא בריטיות ובסמכותיות: "השחינים סחבו אחריהם אמצעי לחימה, השחינים סרבו לעצור ניסו להתחמק כאשר בשלב הזה נפתחת אש על כוחותינו מהחוף". אל מול הקצין הבכיר הופיע דייג פלסטיני עלום שם ונסער מאד שלא התבקש להתייחס, ולא יכול היה להתייחס, לפרטי האירוע עצמו: "המצב ממש נורא הם יורים על אנשים הם באים לדייגים ואומרים להם לרדת מהסירות למים הם מורידים אותנו למים הם יורים על הסירות שלנו ועל המעגן". הקצין הישראלי הסמכותי לא הותיר סיכוי לדייג הפלסטיני הנסער במאבק על דעת הקהל.¹⁰ אם כן, גם כאשר כלי התקשורת מצאו לנכון לעמת את גרסת צה"ל עם גרסאות אחרות החשיפה אליהן נעשתה באופן לא שוויוני.

רק פעמיים לאורך כל תקופת הבדיקה זכתה גרסה אלטרנטיבית כזו לחשיפה משמעותית. ב-22 בדצמבר התפרסמה ב"הארץ" כתבה שזכתה להפניה קטנה מהעמוד הראשון של הגיליון **בבוקר נעצר בידי שוטרי מג"ב, בערב מת לאחר שנגרר בידי חמור**. כותרת הכתבה שהתפרסמה בעמוד 16 של הגיליון קבעה: **עדות: שוטרי מג"ב קשרו פלשתינאי לחמור וניסו להדהירו**. תגובת צה"ל לטענות הופיעה בתוך הכתבה. מוסף "הארץ" שהתפרסם באותו יום הקדיש לנושא כתבה נרחבת של גדעון לוי, שבחנה את האירוע לפרטי פרטים. שאר כלי התקשורת לא דיווחו על האירוע.

ב-4 בדצמבר פורסמה בעמוד 11 של "ידיעות אחרונות" כתבה שעסקה בשני אירועים במהלכם נהרגו פלסטינים מאש כוחות צה"ל. כותרת הגג של הכתבה הייתה: **סוף שבוע מתוח בעזה: שני פלשתינים נהרגו, קאסמים נורו לעבר הדרום**. הכותרת הראשית הייתה **צה"ל הרג דייג פלשתיני**. כותרת המשנה אמרה **ספינה של חיל-הים פתחה באש על סירת דייגים שלא נענתה לקריאה לעצור * הפלשתינים: הדייגים לא עשו שום דבר אסור * צה"ל כך לא מתנהגים דייגים * ליד גדר המערכת נורה צעיר שניסה לעבור לישראל**. באופן יוצא דופן, הכותרות הללו הביאו באופן שוויוני גרסאות שונות לנסיבות שהובילו להרג הפלסטיני על סירת הדייגים.¹¹ אבל אלו, כאמור, היוצאים מהכלל.

חוסר הנכונות התקשורתית לעמת את גרסת צה"ל עם גרסאות אלטרנטיביות ולקיים תחקיר מעמיק לגבי הנסיבות שהובילו למותם של פלסטינים עולה הן בסיקור "חיסולים" והן בסיקור אירועי הרג אחרים. הנתונים מצביעים על כך שלגבי "חיסולים" מגמה זו בולטת אף יותר. כשמצרפים את היקף הסיקור הגדול-יחסית של "חיסולים", התמונה מתחילה להתבהר: העיסוק ב"חיסולים" נרחב יחסית. הם הוצגו כאירועים ברורים ופשוטים, בהם נטרל צה"ל סכנות וודאיות לביטחון ישראל ותושביה. סיקור המסתמך כולו על גרסאות מערכת-הביטחון, המחליטה על ה"חיסולים" ומבצעת אותם, אינו יכול שלא להעניק ל"חיסולים" לגיטימציה מושלמת. אפילו במקרים הבודדים בהם התבצעה השוואת גרסאות כלשהי, בד"כ לגבי מקרי המוות הלא-יזומים, הצניעה פעולת העריכה את המורכבות – על ידי צמצום היקף הדיווח, דחיקתו לשולי החדשות והעדפת הגרסה הביטחונית הרשמית. נוכח תמונה כזו אפשר להבין טוב יותר מדוע נעדר מהסיקור כמעט לחלוטין דיון במדיניות ה"חיסולים", יעילותה, מוסריותה, חוקיותה והשפעותיה על המתרחש באזורנו. בעניין זה יעסוק הפרק האחרון של המחקר.

¹⁰ יש לציין כי במקרה אחר בו נהרג פלסטיני בהיתקלות עם כוח חיל-הים הביא ערוץ 10 תגובה של גורם פלסטיני רשמי. הגורם לא התייחס לפרטי המקרה עצמו, אלא גינה את התנהגות צה"ל באופן כללי.

¹¹ עם זאת, בכל הקשור להרג ליד גדר המערכת חוזר שוב הדפוס המוכר: הכותרת קובעת כי הצעיר שנהרג ניסה לחדור לישראל ואילו בפסקה האחרונה של הכתבה נכתב: "הפלשתינים טוענים כי ההרוג נורה כאשר היה סמוך לביתו, וכי הוא לא ניסה לחצות את הגדר".

5 < "אי אפשר לדבר על סיכול ממוקד כשבפועל נהרגים ילדים חפים מפשע"

א. העדר דיון ביקורתי ב"מדיניות החיסולים"

מאז תחילת האינתיפאדה הראשונה מבצעים כוחות הביטחון הישראליים פעולות "חיסול" בהן נהרגים פלסטינים שהוגדרו על ידם מבוקשים. פעולות כאלו השתכללו והפכו לחלק מהמדיניות המוצהרת של ממשלת ישראל מאז חודש נובמבר 2000, בפעולת ה"חיסול" של חוסין עביאת.¹² במהלך חודש הבדיקה נהרגו עשרה פלסטינים כתוצאה מפעולות "חיסול". למרות השימוש באמצעי זה, לאורך כל תקופת הבדיקה מנעה התקשורת מצרכנייה התוודעות למחלוקת הקיימת סביב מדיניות ה"חיסולים".

דיון ביקורתי במדיניות ה"חיסולים" היה מועט. במהלך חודש הבדיקה פורסמו 33 ידיעות שכללו היבט ביקורתי כלשהו בנוגע ליעילותה, מוסריותה, חוקיותה והשפעותיה של מדיניות ה"חיסולים". כאשר הובא דיון כזה הוא היה, לרוב, עקיף ומשתמע בלבד. ניתן היה למצוא אותו בשולי כתבות, בטורי פרשנות או במוספים. עובדה זו מצטרפת, כפי שנראה, לכותרות ראשיות שהכריזו על "חיסולים" או על הצהרות ישראליות הקוראות להגביר את ה"חיסולים". עולה מכך שכלי התקשורת הביעו הסכמה בפועל עם המדיניות ועם אופן הצגתה הרשמי, או לפחות וויתרו על תפקוד עיתונאי ביקורתי בהקשר זה.

הנה שתי דוגמאות לביקורת משתמעת: בעומק כתבה שהתפרסמה בעמוד 2 של גיליון "ידיעות אחרונות" ב-6 בדצמבר, נכתב:

בחודשיים האחרונים איבד הג'האד האיסלאמי בצפון השומרון יותר מ-110 אנשים: עשרה נהרגו, 28 נפצעו, והאחרים נמצאים בחדרי החקירות. הארגון איבד גם שניים ממנהיגיו הבכירים: לואי סעדי שנהרג ואייד אבו-רוב שנעצר, נעצרו מפגעים, סייענים גזברים ובלדרים, אבל עדיין לא נבלם מעיין הדלק המניע ומזין את ההתארגנות הזאת: מאות אלפי הדולרים המגיעים מדי חודש מדמשק אל השטח. ההתארגנות הצטמצמה, אבל את המנהיגים שירדו ממצבת כוח האדם החליפו כבר אחרים והלחימה נמשכת [...]

אותה הרוח עולה מדבריו של שי חזקני בכתבה במהדורת החדשות של ערוץ 10 ב-8 בדצמבר: "אבל בינתיים ההפגזות והחיסולים לא משנים את התוצאה, הקסאמים ממשיכים ליפול". אמירות כאלו ואחרות עשויות לרמוז כי ה"חיסולים" לא משיגים את המטרות שלשמן נועדו, אולם הביקורת היא משתמעת בלבד. דיון של ממש אין כאן.

בנוסף, 26 מתוך 33 האזכורים הללו הופיעו בחלקים הפחות מרכזיים (והפחות נקראים ומשפיעים) של הדיווחים: בשולי כתבות, במוספי השבת או בטורי פרשנות. לעומת זאת, הכותרות שדיווחו על ה"חיסולים" או על קריאות של בכירים ישראלים להגביר לא הציגו רמז לביקורת. כך למשל:

פעיל טרור בכיר חוסל ברפיח ("הארץ" 8 באוגוסט, עמוד 5, האירוע מוזכר גם בעמוד הראשון).

סיכול ממוקד בעזה, ארבעה פעילי ועדות ההתנגדות העממיות נהרגו בטיל ישראל (מכותרות מהדורת חדשות ערוץ 1, 14 באוגוסט).

חיסול של ארבעה פלסטינים בעזה בדרך לפיגוע ופיצוץ מעבדת נפץ בשכם (כותרת ראשית, מהדורת חדשות ערוץ 10, 14 באוגוסט).

שר הביטחון לצה"ל: חדשו את החיסולים הממוקדים ("ידיעות אחרונות", 5 בדצמבר, עמוד 9).

שרון הורה: צריך להגיב על הפיגוע ביד קשה – סגר וחיסולים ("ידיעות אחרונות", 6 בדצמבר, עמוד 6).

בלחץ ההורים החל מיגון בסיס הטירונים בזיקים שרון מאשר רצועת ביטחון בעזה והמשך החיסולים (כותרת ראשית, מהדורת החדשות של ערוץ 1, 25 בדצמבר).

שרון אישר: מרחיבים את רשימת החיסול ("מעריב", 26 בדצמבר, עמוד 10).

בכתבות שהופיעו תחת הכותרות שלעיל לא הופיעה כל עמדה אחרת בנוגע למדיניות ה"חיסולים" ולא התקיים דיון בנוגע לנחיצותה. דיון ביקורתי ומעמיק בנוגע אליה היה, כאמור, נדיר. כך, למשל, כתב יגאל סרנה בטור הפרשנות **מכתב לראש השב"כ** שהתפרסם בעמוד 5 של מוסף "24 שעות" בגיליון "ידיעות אחרונות" ב-14 בדצמבר:

"אתה יודע כמה פעמים חגגנו את הריגתו של הטרוריסט האחרון?" אמר לי השב"כניק הבכיר לשעבר, נחמן טל. הוא איש מהארגון שלך, יובל דיסקין, ותיק הוותיקים, שכבר ראה הכל ושמע הכל. [...] הוא עבר את כל הדרגים ואת כל המלחמות וצפה בכל מגובה הביוב של ביירות ובלאטה. "לעולם לא תכניע חברה שמתקוממת על רקע לאומי", אמר לי. [...] אלו משפטים שיש לחרוט על קיר המשרד בו תחגוג בעוד כמה ימים את הצלחת החיסול הבא. [...] כל חיסול מגדל ארבעה ראשים חדשים במקומו. אנא, עצור אתה את מצעד הדם והאיוולת. כי אין שם איש מעליך.

12 ראה: "האם הכל כשר בהתמודדות עם הטרור? – על מדיניות ההריגה המונעת (הסיכול הממוקד) של ישראל ביו"ש ובעזה", מרדכי קרמניצר, נייר עמדה 60, הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2005.

ב-28 בדצמבר עסק ערוץ 10 בהצטרפותו של אבי דיכטר, ראש השב"כ לשעבר, למפלגת "קדימה". לאחר כתבה שעסקה במשמעויות הפוליטיות של המהלך שודרה כתבת פרופיל על האישי, בדקה ה-20 של המהדורה. בכתבה אמר הפרשן, רביב דרוקר, את הדברים הבאים:

תחת הנהגתו של דיכטר הפך השב"כ לארגון סיכול, שמעביר השתלמויות לארגונים בעולם. כמה מהחיסולים שביצע השב"כ תחת דיכטר הם מהסוג שפעם היו זוכים לאלבומי ניצחון. [...] דיכטר ראה את תפקידו כמחסל טרוריסטים – לא פחות, אבל גם לא יותר. מבחינתו שאלות כמו עיתוי החיסול וההשפעה שלו על דעת הקהל הפלסטינית לא ממש שינו. לא מעט אנשים, גם בשב"כ, תלו בדיכטר את חיסול היכולת של הרשות הפלסטינית לפעול כנגד החמאס [...] אחרי אחד החיסולים אפילו זימנו את עצמם אליו שלושה ראשי שב"כ לשיחה צפופה ומאד לא שגרתית: בשביל מה זה היה טוב? חיסלתם מנוול, אבל מנוול שריסנו אותו, אמרו ראשי השב"כ לדיכטר. הפסקת האש נגמרה בעקבות החיסול אבל דיכטר לא שוכנע.

דוגמה זו ואחרות שיובאו בהמשך מראות כי הויכוח על מדיניות ה"חיסולים" מתקיים בלב ליבו של הממסד הביטחוני והוא אינו מוגבל רק לחוגי "השמאל הסהרורי". למרות זאת, כלי התקשורת הישראליים כמעט ולא שיקפו אותו.

פעמים בודדות הופיעה ביקורת על מדיניות ה"חיסולים" בכותרות. ארבע מתוכן הוקדשו לדבריו של מוטי מורל, בדבר הניסיון המכוון של אריאל שרון להסיט את סדר היום הציבורי מהתחום החברתי לזה הביטחוני. ביקורתו של מורל זכתה אומנם לחשיפה בכותרות הראשיות, אולם עיקר העיסוק בכתבות אלו התמקד במשמעויות הפוליטיות-מפלגתיות של האמירה. העיסוק במהות טענותיו היה שולי. כך, למשל, התבטאה יונית לוי בהפניה לכתבה בנושא, ששודרה ב-15 בדצמבר במהדורת החדשות של ערוץ 2: **"הקרב הפוליטי התורן** של היום הוא קרב בין יועצים. זה החל כשהיועץ האסטרטגי של עמיר פרץ האשים שראש הממשלה מבצע סיכולים ממוקדים כדי להפוך את סדר היום לביטחוני" (ההדגשה שלנו). בדומה, דיווחו כותרות מהדורת החדשות של ערוץ 1 ב-28 בדצמבר: **בכירים בעבודה מאשימים את שרון בניפוח מכוון של המצב הביטחוני** אולם על רקע דברי הקרינות האלו נשמע עמיר פרץ: "אני מתקשה להאמין שממשלת ישראל תפעיל את צה"ל בגלל שיקולים פוליטיים".

כותרת גיליון "הארץ" ב-30 בדצמבר השמיעה גם היא ביקורת משתמעת על מדיניות ה"חיסולים": **למרות המצוד: רשת הג'יהאד בגדה הרגה 24 ישראלים השנה**.

כתבה שהתפרסמה בעמוד 2 של "ידיעות אחרונות" ב-9 בדצמבר סיקרה באופן רחב את טענותיהם של תובעים פלסטינים נגד אבי דיכטר, בשל מעורבותו ב"חיסול" סלאח שחאדה, במהלכו נהרגו 15 בני אדם. אולם הגרשיים שבכותרת: **ארה"ב: תביעה ייצוגית נגד דיכטר על "פשעי מלחמה"** הבהירו את עמדת העורכים ביחס לטענותיהם.

לאורך כל תקופת הבדיקה התקיים רק דיון ביקורתי מעמיק אחד בנוגע ל"חיסולים" במקום בולט. הדבר קרה בפתיחת מהדורת החדשות של ערוץ 1 ב-7 בדצמבר לאחר דיווח על "חיסולו" של מחמוד ארכאן:

יבין: "עודד, האיש שחוסל שייך, היה שייך, לוועדת ההתנגדות, כאשר את הפיגוע בנתניה עשה הג'יהאד. אז מה הועילו חכמים בתקנתם?"

גרנות: "בוא נאמר, מסיבה פשוטה, איתרע מזלו של האיש. הוא היה פשוט פחות זehir מאחרים. דיווחנו על כך שכל מנהיגי, בכירי, הג'יהאד האסלאמי ירדו למחתרת בעקבות הפיגוע בנתניה. הוא כנראה לא העריך שהוא מספיק חשוב כדי להימנות עם אלה שצפויים להיות ממוקדים על ידי צה"ל, וזה מה שקרה. בסך הכל, חיים, צריך להבין שמה שקרה היום, אותו סיכול ממוקד, לא נותן תשובה, לא נותן מענה של ממש לכוונה של הג'יהאד להמשיך ולהוציא פיגועים בתוך הקו הירוק מן הגדה המערבית".

יבין: "אלא מה, עכשיו צריך לצפות לתגובה? עוד פיגוע בישראל?"

גרנות: "כן. הייתי אומר שבאמת עד שעות הבוקר זאת תהיה שעת מבחן, האם יש בכוונתם והם לא הגיבו מאז הירי ירי התותחים של צה"ל בעקבות הפיגוע בקניון בנתניה והם לא הגיבו. השאלה היא האם הם יגיבו בירי של קסאם, והאם ירי מאסיבי? זה יעיד האם הם רוצים להסלים את המצב או שהם רוצים להסתפק בזה ולספוג. הנקודה המעניינת היא שאבו-מאזן נמצא ברצועה והוא בעצם לחוץ מכל הצדדים. הוא פונה באמצעות קונדוליסה רייס לישראל ואומר: תפסיקו את הסלמת המצב, תפסיקו את הסיכולים הממוקדים, זה לא עוזר לי".

ב. העדר דיון ביקורתי ביחסי הסיבה-תוצאה בין ה"חיסולים" לפיגועים

מתוך 135 הדיווחים שנבדקו במחקר, 30 בלבד (כ-20%) כללו התייחסות להקשר הסיבתי של האירועים (פעולות אלימות שמתרחשות בין הצדדים קשורות, בדרך-כלל, או מנומקות, בפעולה או פעולות אלימות קודמות של הצד האחר).

ישראלים ופלסטינים עשויים לפרש באופן שונה את יחסי הסיבה-תוצאה שמובילים להיווצרותו של מעגל האלימות. המחקר מראה כי פרשנות המציגה את ישראל כמגיבה לאלימות פלסטינית, מובאת בתקשורת מפייהם של גורמים ישראלים רשמיים או פרשנים ישראלים בכירים. לעומת זאת, פרשנות אלטרנטיבית מובאת, ברוב המקרים, מפי פלסטינים המעורבים בפעולות טרור - דבר שיכול לערער את לגיטימיות הטענות בעיני צרכני תקשורת ישראלים. זאת – אע"פ שקיימים גם מקורות ישראלים המחזיקים בעמדה האלטרנטיבית. כך, למשל, הכותרת הראשית של כתבה שהתפרסמה בעמוד 3 של גיליון "דיעות אחרונות" ב-6 בדצמבר קבעה: **המחבל המתאבד: נקמתי את חיסול מפקדי הג'יהאד**. לצד הכותרת הופיעה תמונתו של המחבל המתאבד חמוש ברובה. כותרת כתבה שהתפרסמה בעמוד 7 של גיליון העיתון ב-15 בדצמבר קבעה: **הג'יהאד מאיים: ננקום חיסול ארבעת הפעילים**.

▶ "דיעות אחרונות", 6.12.2005, עמוד 3.

▼ "דיעות אחרונות", 15.12.2005, עמוד 7.

הג'יהאד מאיים: ננקום חיסול ארבעת הפעילים

חמש פעמים בלבד במהלך תקופת הבדיקה הופיעה המציגה את הפלסטינים כמגיבים לתוקפנות ישראלית מפי כתבים ופרשנים ישראלים, באופן עובדתי וללא כל קשר להבטחות נקמה או איומים של גורמי טרור. כך, למשל, נשמע אלון בן-דוד בדיון באולפן חדשות ערוץ 10 ב-15 בדצמבר:

לא בטוח שאנחנו הולכים להסלמה, בינתיים זה לא חורג מהגבולות של התגובה הרגילה, הייתי אומר, של הפלסטינים לחיסול. הירי הוא בסך הכל ספורדי – בסופו של דבר 10 טילים נורו מאז אתמול, מאז החיסול.

בדומה, כך נשמע חיים יבין בהפניה לכתבה במהדורת החדשות של ערוץ 1 ב-8 בדצמבר: "ובתוך יממה – חיסול נוסף. הפעם בצפון הרצועה. בכיר בתנזים, שהיה אחראי לשורת פיגועים, חוסל, ובצה"ל כבר נערכים למטח הקסאמים".

פעם אחת בלבד לאורך תקופת הבדיקה הובאו טענות דומות מפי דובר פלסטיני רשמי שניתח את יחסי הסיבה-תוצאה מנקודת מבטו, באופן ענייני. אולם, הכתבה בה נאמרו הדברים נדחקה לעמוד 3 של מוסף "24 שעות" של ידיעות אחרונות ב-6 בדצמבר, בסמוך לכתבה על הפסטיגל. בכתבה, תחת הכותרת "**הפיגוע הוא תגובת נגד לחיסולים**" ראיין רוני שקד את זיאד אבו-זיאד, חבר המועצה המחוקקת הפלסטינית, שמשמיע את הדברים הבאים:

אני לא אוהב לצפות לדברים רעים, אבל בתקופה האחרונה היו חיסולים, מעצרים, ופעולות צבאיות מצד ישראל שהובילו להסלמה, וכתוצאה ממנה אפשר היה לצפות לתגובת נגד. אל תשכח, במהלך השבועות האחרונים חוסלו כמה מנהיגים של הג'יהאד האיסלאמי. זה היה צפוי. קיווינו שלא יהיה פיגוע, אבל לצערנו זה קרה.

« זיאד אבו זיאד, אנחנו נמצאים בה תחושה של גל פיגועים חדש? »
"אני לא אוהב לצפות לדברים רעים, אבל בתקופה האחרונה היו חיסולים, מעצרים ופעולות צבאיות מצד ישראל שהובילו להסלמה, וכתוצאה ממנה אפשר היה לצפות לתגובת נגד. אל תשכח, במהלך השבועות האחרונים חוסלו כמה מנהיגים של הג'יהאד האיסלאמי. זה היה צפוי. קיווינו שלא יהיה פיגוע, אבל לצערנו זה קרה."

▶ הפעם היחידה בה הובאו טענות מפי דובר פלסטיני רשמי הייתה בטור פרשנות שלא פורסם בחלק החדשות: "דיעות אחרונות", 6.12.2005, עמוד 3 במוסף.

מספר הפעמים הזעום בהם צרכן התקשורת הישראלית נחשף לניתוח המציאות מנקודת הראות הפלסטינית עלול לגרום לכך שלא יהיה מודע לתמונת המורכבת, על פרשנויותיה השונות. דיווח יוצא דופן של רוני דניאל הופיע במהדורת החדשות של הערוץ השני מה-8 בדצמבר:

אז אין נפגעים – אבל יש מעגל פעילות שרק מסלים: ירי קסאמים, סיכולים ופגיעה בראשי הארגונים, אחר כך ירי ותותחים – הכל נע במעגל של פעולה ותגובה, שהמגמה, על רקע הבחירות – שם וכאן – הסלמה.

אולם, כאמור, תפיסה ישראלית מורכבת כגון זו מובאת בכלי התקשורת רק לעתים נדירות.

ג. שימוש לא ממוקד במושגים

נטיית כלי התקשורת לספר סיפור פשוט וחסר באה לידי ביטוי גם במינוחים בהם הם בחרו להשתמש על מנת לתאר פעולות "חיסול". במהלך חודש הבדיקה, למעט מקרים בודדים, השתמשו העיתונאים בתקשורת המרכזית בשלושה מונחים: "סיכול ממוקד", "חיסול" ו"התנקשות". המונח "חיסול" היה הפופולרי ביותר ואילו המונח "התנקשות" היה הנדיר ביותר. "הארץ" השתמש באופן עקבי במונח "התנקשות" בכותרותיו וערוץ 10 במונח "חיסול". שאר כלי התקשורת השתמשו לסירוגין במונחים "חיסול" ו"סיכול ממוקד". לעיתים נעשה שימוש בשלושת המושגים בכתבה אחת.

לביטוי "סיכול ממוקד" קונוטציה חיובית, המציגה את פעולות ה"חיסול" כ"כירורגיות" - פוגעות אך ורק ביעד המתוכנן. בכך ניתן לראות מתן לגיטימציה מסוימת לפעולה. המושג מחליף מונחים בעלי קונוטציה שלילית, כמו "התנקשות" ו"חיסול".

עמי איילון, ראש השב"כ לשעבר, היטיב לבטא את הביקורת נגד השימוש במושג "סיכול ממוקד" בפרט ואת החשיבות שיש לבחירות טרמינולוגיות בכלל, בראיון שהתפרסם במוסף המדיני של "ידיעות אחרונות" ב-9 בדצמבר:¹³

כיסוח של שכונות שלמות זה לא מלחמה ממוקדת. גילוח עשרות דונמים של מטעים זו לא מלחמה ממוקדת. בטח לא כשהורגים מחבל אחד ויחד איתו מחסלים חצי שכונה [...] מילים יוצרות דפוס התנהגות ודפוס התנהגות האלה מרחיבים את האיבה ומזינים את הטרור. אי אפשר לדבר על סיכול ממוקד כשבפועל נהרגים ילדים חפים מפשע [...] כשאני מדבר על מלחמה ממוקדת, הדגש הוא לא על העניין המוסרי, אלא דווקא על ההיבט המבצעי: שימוש מיותר בכוח מגייס אנשים נוספים.

כיסוח של שכונות שלמות זו לא מלחמה ממוקדת. גילוח עשרות דונמים של מטעים זו לא מלחמה ממוקדת. בטח לא כשהורגים מחבל אחד ויחד איתו מחסלים חצי שכונה.
 ▶ ביקורתו של עמי איילון, ראש השב"כ לשעבר, נדחקה לעמודים 8-9 במוסף השבת של "ידיעות אחרונות", 9.12.2005

מילים יוצרות דפוס התנהגות, ודפוס ההתנהגות האלה מרחיבים את מעגל האיבה ומזינים את הטרור. אי אפשר לדבר על סיכול ממוקד כשבפועל נהרגים ילדים חפים מפשע.
כשאני מדבר על מלחמה ממוקדת, הדגש הוא לא על העניין המוסרי, אלא דווקא על ההיבט המבצעי: שימוש מיותר בכוח מגייס אנשים נוספים.

ביקורת דומה השמיע הכתב אבי פירסט בכתבה שעסקה בעתירת הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל נגד מדיניות ה"חיסולים", ששודרה במהדורת החדשות של ערוץ 1 ב-11 בדצמבר:

מנתוני העותרים, הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, עולה כי הכינוי "סיכול ממוקד" לא ממש מדויק; בחמש השנים האחרונות אומנם חוסלו בהצלחה 284 יעדים, כלומר מחבלים, אלא שאיתם יחד נהרגו 146 עוברי אורח ויותר מ-500 נפצעו.

וכך נשמע אלון בן-דוד בדיון באולפן חדשות 10 ב-14 בדצמבר:

הסיבה שאנחנו רואים את הסרט הזה היום (סרט המתעד "חיסול"), באורח די נדיר, כי בדרך כלל אנחנו לא מקבלים סרטים מהפעולות האלה, היא כי הפעולה הזאת, באופן נדיר כמו שאני אומר, מצדיקה את השם סיכול ממוקד.

וכך, בין השורות, ללא דיון נוסף או שאלה כלשהי מצד מגישי המהדורה, טען הפרשן הבכיר של ערוץ 10 כי "הסיכולים" אינם ממוקדים. טענות אלו אינן מונעות מכלי התקשורת להמשיך להשתמש במונח זה ללא הפרעה. פעמים רבות בחרו כלי התקשורת להתעלם מכל עובדה המערערת מושג זה ולא דיווחו לציבור על עובדי אורח שנפגעו כתוצאה מפעילויות ה"חיסול". כך, עשרה מתוך 20 הדיווחים על אירועי ה"חיסול" בתקופת הבדיקה לא כללו מידע על עובדי-אורח שנפגעו באירועים, ובתשעה אחרים דווח עליהם רק בשולי הכתבות. פעם אחת בלבד הופיע דיווח כזה במקום בולט.

הבעייתיות שבשימוש במושג מתחדדת באותם דיווחים בהם המונח "סיכול ממוקד" הופיע בכותרת ואילו עיון מעמיק בכתבה עצמה גילה שבפעולה עצמה נפגעו עובדי אורח חפים מפשע. כך, למשל, הכריזה הכותרת הראשית של מהדורת החדשות של ערוץ 1 ב-7 בדצמבר: **התחדשו הסיכולים הממוקדים. בדרום רצועת עזה חוסל מחמוד ארכאן פעיל בוועדות ההתנגדות העממיות.** ואילו בתוך הכתבה נאמר: "האיש נהרג במקום מפגיעת הטילים שנורו אל מכונית הסובארו הלבנה שלו. עוד עשרה פצועים חלקם עובדי אורח".

¹³ הביקורת על המינוח "סיכול ממוקד" הופיעה כולם במקומות מוצנעים. ביקורת מסוג זה כלולות בנתונים המספריים שמופיעים בתחילת הפרק. גיליון "ידיעות אחרונות" של ה-9 בדצמבר הפנה בעמודו הראשי לראיון עם עמי איילון, אך הביקורת שצוטטה הופיעה רק בראיון עצמו.

6 סיכום

בסיקור התקשורת של אירועים בהם נהרגו פלסטינים מאש כוחות הביטחון הישראליים בחודש דצמבר 2005 עולים מספר דפוסי עריכה בולטים:

- אירועים שאינם מוגדרים כ"חיסול", דווחו בכלי התקשורת הישראליים בהיקף הקטן במחצית מהיקף הדיווח על אירועי "חיסול".
- הרוב המוחלט של הדיווחים התבסס על גרסת צה"ל לאירוע ועליה בלבד. המקרים המעטים בהם הדיווח כלל גרסה אלטרנטיבית לגרסת צה"ל היו באירועים שלא הוגדרו כ"חיסול". הגרסאות האלטרנטיביות קיבלו מקום שולי יחסית לגרסת צה"ל.
- מהשיח התקשורתי נעדר דיון ביקורתי במדיניות ה"חיסולים". אם הופיע, היה לרוב משתמע ועמום בלבד, והופיע בתוכני הכתבות, בטורי פרשנות או במוספים; במקרים בודדים בלבד הובאה ביקורת בנוגע ליעילותה של מדיניות ה"חיסולים", חוקיותה ומוסריותה. זאת למרות העובדה שמהדיווחים עצמם עולה כי מחלוקת כזו קיימת גם בתוך הממסד הביטחוני.
- בדיווחים חסרה התייחסות לנסיבות ולהקשר הרחב שבתוכו התרחשו אירועים אלימים. בדיווחים שכללו התייחסות להקשר, נמצא כי פרשנות המציגה את ישראל כמגיבה לתוקפנות פלסטינית, הובאה מפי גורמים ישראליים רשמיים או פרשנים בכירים. לעומת זאת, פרשנות אלטרנטיבית הובאה, ברוב המקרים, מפי פלסטינים המעורבים בפעולות טרור - דבר שיכול לערער את הלגיטימיות של הטענות.
- מהשיח התקשורתי נעדר כמעט לחלוטין דיון ביקורתי בנוגע למושג "סיכול ממוקד", שאומץ באופן רחב על ידי ארבעה מששת כלי התקשורת הנבדקים. דיווחים על פגיעה בעוברי אורח בעת פעולות שהיו כביכול ממוקדות הופיעו לרוב בשולי הכתבות או שלא הופיעו כלל.

לסיכום, מהממצאים עולה כי התקשורת הישראלית נוטה לייחס חשיבות מועטה לאירועים בהם נהרגים פלסטינים מאש כוחות הביטחון הישראליים. על רבים מהם היא אינה מדווחת כלל. כאשר היא מדווחת עליהם היא מתבססת, ברוב המקרים, על גרסה אחת בלבד – הגרסה הביטחונית הרשמית - ולא מציגה בפני צרכנייה תחקירים משמעותיים וגרסאות אלטרנטיביות.

סיקור אירועי "חיסול" בעייתי אף יותר. באירועים אלו גרסאות צה"ל מופיעות בכותרות ללא סיוג; המינוחים בהם נעשה שימוש לתאר מקרי "חיסול" עולים בקנה אחד עם התפיסה הממסדית-ביטחונית; ולא מתקיים דיון ביקורתי בנוגע למדיניות ה"חיסולים" עצמה ולהשלכותיה הרבות. כאמור, אירועי ה"חיסול" מסוקרים בשיעור גבוה פי 2 מאירועי הרג אחרים.

דפוסי עריכה אלה, מלמדים כי בסיקור הריגתם של פלסטינים על-ידי כוחות הביטחון של ישראל, ובפרט בסיקור הרג מכוון מראש, כלי התקשורת חוטאים לתפקידם המרכזי בחברה דמוקרטית – להוות גורם מדווח ומבקר, המציג בפני הציבור את התמונה המלאה, ככל האפשר, של ההתרחשויות החדשותיות המרכזיות.

"מרוץ חיסולים"

ב-4 בפברואר 2006 נורה קסאם לעבר קיבוץ כרמיה וגרם לפציעתו של תינוק. בעקבות האירוע אמר אלוף פיקוד הדרום, יואב גלנט: "ככלל אני יכול לומר שאם לא יהיה שקט בצד הישראלי, יהיה רועש שבעתיים בצד הפלסטיני וכל מי שעוסק

בטרור, יורה לכיוון ישראל, מנסה לבצע פיגועים או מתכנן אותם – לא יינקה".¹⁴ במהלך שלושת הימים שבין ה-5 ל-7 בפברואר 2006 נהרגו 11 פלסטינים מאש כוחות הביטחון הישראליים – מחצית ממספר ההרוגים בחודש דצמבר כולו. נתון זה מעיד על הסלמת פעולות התקיפות של מערכת הביטחון הישראלית נגד הפלסטינים. האם הסלמה זו השפיעה על הסיקור התקשורתי לעומת דפוס העריכה שנמצא בחודש דצמבר?¹⁵

כל כלי התקשורת שנבדקו הכירו בעובדה כי מדובר בעליית מדרגה בפעילות הצבאית, וסיקרו את האירועים באופן בולט. כך, למשל, הכריזה כותרת בפתח מהדורת החדשות של ערוץ 1 ב-6 בפברואר: **הסלמה בעזה – בתוך 24 שעות חוסלו 5 מחבלים. בג'יהאד האיסלאמי מבטיחים נקמה**. באותו היום נכתב בכותרת ב"דיעות אחרונות" **5 חיסולים ב-24 שעות**. יום לאחר מכן, ב-7 בפברואר, הכריזה כותרת בפתח מהדורת החדשות של ערוץ 2: **צה"ל במתקפת חיסולים: שלושה פלסטינים נהרגו בעזה ואחד בשכם**. אותה מגמה עלתה גם מדיווחי הכתבים. כך, למשל, התבטא אוהד חמו בכתבה ששודרה בערוץ 1 ב-7 בפברואר: "פעילות ישראל בעזה נראית כמו שרשרת רצופה של חיסולים ממוקדים, שלא הייתה כדוגמתה בעבר". דברים דומים אומר אלון בן-דוד בכתבה ששודרה באותו היום בערוץ 10: "בעזה כבר מזמן לא ספגו בליץ שכזה, חיסול ועוד חיסול...".

האם הכרה זו של כלי התקשורת ב"מתקפת החיסולים" הביאה לדין ביקורתי בנושא?

בארבעה מכלי התקשורת¹⁶ כללו חלק מהדיווחים ביקורת משתמעת בלבד, שהופיעה לרוב רק בשולי הכתבות – בדומה לדפוס שנמצא במחקר זה לאורך חודש דצמבר 2005.

כך, למשל, בכתבה שפורסמה ב"הארץ" ב-8 בפברואר, תחת הכותרת **התנקשות תשיעית ממוצ"ש: 2 פעילי פתח נהרגו ברצועה**, נכתב:

אולם, עד כה קיים ספק רב אם הכבדת ידה של ישראל הניבה תוצאות של ממש. אתמול נורו ארבע רקטות מהרצועה ונתונים דומים נרשמו גם בימים הקודמים. מקורות צבאיים אמרו כי הכוונה היא להרתיע את ארגוני הטרור, אך הם אינם משלים עצמם שהפעילות תוביל להפסקה מוחלטת של הירי.

ביקורת דומה השמיע גם אלון בן-דוד במהדורת החדשות של ערוץ 10:

אבל החיסולים האלה לא עוצרים את טפטוף הקסאם בדרום. בצה"ל יודעים שאין פיתרון לקסאם, אבל החליטו: אם יכאב בשדרות יכאב שבעתיים בעזה. ובעזה זה נראה אכן כואב. בישראל מתכוונים להמשיך בחיסולים האלה, בעזה לא נראה שמתכוונים להפסיק לירות קסאם, והרצועה, כך זה נראה הערב, הולכת להסלמה.

ביקורות משתמעות אלה התייחסו רק לטענה כי מדיניות זו אינה משיגה את המטרות שלשמן נועדה. זאת, למרות שבימים אלה ביקר בחריפות מזכ"ל האו"ם, קופי אנאן, את מדיניות החיסולים מבחינה מוסרית וחוקית. ביקורת זו לא דווחה כלל ב"הארץ", ערוץ 1, ערוץ 2 וערוץ 10. רק שניים מכלי התקשורת, "דיעות אחרונות" ו"מעריב", דיווחו עליה – ואף הבליטו את הביקורת הזו על מדיניות ה"חיסולים" בכותרות העמוד הראשון, בשונה מדפוס העריכה שנמצא במהלך חודש דצמבר.

כך, למשל, קבעה הפניה בעמוד הראשי של "דיעות אחרונות" ב-8 בפברואר: **מרוץ חיסולים – כוחות צה"ל הרגו עשרה מבוקשים בשטחים בתוך ארבעה ימים * מזכ"ל האו"ם קופי אנאן תוקף בחריפות: אלה הוצאות להורג בלי משפט** כותרת המשנה של כתבה בעמוד שלוש של הגיליון קבעה: **ולמרות הכל: בית בשדרות ספג אתמול פגיעה ישירה * מזכ"ל האו"ם תוקף את ישראל: "זאת הוצאה להורג ללא משפט"**.

באותו יום קבעה כותרת משנה בעמוד הראשון של גיליון "מעריב": **מזכ"ל האו"ם גינה את מדיניות החיסולים**. כותרת הגג בעמוד 8 קבעה: **גל החיסולים נמשך * אתמול התנקש צה"ל בעוד 3 פלסטינים הכותרת הראשית המשיכה: ענאן נגד החיסולים ובכותרת המשנה נכתב: מאז יום ראשון חיסלה ישראל 11 מחבלים * מזכ"ל האו"ם תוקף: "אלו הוצאות להורג ללא משפט" * על אף פעילות חייל האוויר, ארגוני הטרור המשיכו לשגר רקטות קסאם**.

ובכן, ריבוי יוצא-דופן של מקרי הרג וביקורת בין-לאומית עשויים לעורר דיון ביקורתי. עם זאת, גם במציאות הקיצונית המתוארת התעלמו רוב כלי התקשורת מאפשרות הביקורת.

14 הדברים נאמרו במהדורת החדשות של ערוץ 1, 5.2.2006.

15 השווינו בין הסיקור התקשורתי במהלך חודש דצמבר 2005 ובין הסיקור התקשורתי בתאריכים 5-8 בפברואר 2006.

16 "הארץ", ערוץ 1, ערוץ 2 וערוץ 10.

מעקב קשב: את מי מעניין מותו של עוד אזרח פלסטיני?

מחקר קשב בעבר העלה כי התקשורת הישראלית מייחסת חשיבות מועטה לאירועים בהם נהרגים פלסטינים מאש כוחות הביטחון הישראליים. השבוע הראו העיתונים שהרבה לא השתנה.

ביום שני, 26.2.2007 נהרג תושב שכס, ענאן א-טיבי, בן 50, מירי של חיילי צה"ל שפעלו בשכס ובנו נפצע (במסגרת מבצע "חורף חם").

למחרת האירוע בחרו שלושת העיתונים היומיים בישראל להתייחס לאירוע באופן הבא:

"ידיעות אחרונות" – העיתון דיווח על ההרג במסגרת ידיעה קטנה בעמוד 9, שהתמקדה בעניין אחר - מעצר שני חשודים פלסטיניים ברצח ארז לבנון, המתנחל מבת עין. כותרת הידיעה – **הרוצחים נעצרו** – עסקה במעצרים של החשודים תוך הפללתם ברצח עוד בטרם התבררה אשמתם. המידע על הרג האזרח הפלסטיני נדחק לעומק הטקסט.

"הארץ" – הדיווח ב"הארץ" על הרג הפלסטיני הופיע בעמוד 4 בתוך כתבה שכותרתה הייתה: **נעצרו שני חשודים ברצח המתנחל מבת עין**. אבל בשונה מ"ידיעות אחרונות", הופיע הדיווח על הרג הפלסטיני ב"הארץ" בכותרות המשנה: **צה"ל הרג פלשתינאי בן 50 בשכס * הפגנה סוערת פרצה במקום**.

שני העיתונים, אם כן, בחרו להצניע את הדיווח על פעולת צה"ל בשכס ועל אחת מתוצאותיה (הרג אזרח פלסטיני) ולשלב במסגרת דיווח שהתמקד במעצר חשודים ברצח המתנחל מבת-עין.

"מעריב" – העיתון בחר להתעלם מהרג האזרח הפלסטיני בשכס ואף לא דיווח כלל על פעולת צה"ל.

למותר לציין כי באף אחד מן העיתונים לא התקיים דיון במשמעות הפעולה הצבאית המסיבית שהתקיימה בקרב אוכלוסייה אזרחית.

דו"ח מחקר של קשב שהתפרסם במרץ 2006 תחת הכותרת: **מכירת חיסול** מצא בין השאר, כי:

- התקשורת הישראלית מייחסת חשיבות מועטה לאירועים בהם נהרגים פלסטינים מאש כוחות הביטחון הישראליים וכי רבים מהם אינם מדווחים כלל.
 - דיון ביקורתי כמעט אינו מתקיים באשר למדיניות המובילה להרג אזרחים פלסטינים.
- האופן שבו טיפלו שלושת העיתונים היומיים הגדולים בישראל בהריגתו של אזרח פלסטיני נוסף מעוררת חשש שאין שינוי של ממש בדפוסי הסיקור שנמצאו אז.
- דפוסי סיקור כאלה מלמדים כי כלי תקשורת חוטאים לתפקידם המרכזי בחברה דמוקרטית – להוות גורם מדווח ומבקר, המציג בפני הציבור את התמונה המלאה, ככל האפשר, של ההתרחשויות החדשותיות המרכזיות.